

ЮЗУ „Неофит Рилски“
Правно-исторически факултет
Катедра „История“

Автореферат на дисертационен труд

за присъждане на образователната и научна степен *доктор*
Професионално направление 2.2. *История и археология*
Докторска програма *Нова и най-нова обща история*

на тема

**Социално-икономически трансформации в СССР
в края на 20-те – 30-те години на XX век**

Разработил:

Георги Тодоров Тодоров

Научен ръководител:

доц. д-р. Иван Петров

Научен консултант:

гл. ас. д-р. Диана Велева

Дисертационният труд „Социално-икономически трансформации в СССР в края на 20-те – 30-те години на XX век“ е обсъден и насочен за защита пред научно жури от катедра „История“ към Правно-историческия факултет на Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград, проведено на 25.03.2022 г. (Протокол № 8).

Дисертационният труд се състои от: съдържание, увод, четири глави, заключение, резюме на постигнатите резултати, списък на съкращенията, речник, списък на таблиците, схемите и диаграмите, географски показател и библиография.

Общият обем на дисертацията е 742 страници, от които 698 страници основен текст и 44 страници приложения. В дисертационния труд са включени 147 таблици, 6 схеми и 8 диаграми.

Библиографията съдържа 317 източника – основно в електронен вариант: 15 на английски език, останалите почти изцяло на руски език .

Публичната защита ще се състои на 13 юли 2022 г. в Учебен корпус № 1 на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

Материалите по защитата са на разположение на интересувашите се в канцеларията на катедра „История“ на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

Съдържание:

I. Обща характеристика на дисертационния труд	4
1.1. Актуалност на темата на изследването	4
1.2. Обект и предмет на изследването	4
1.3. Цели и задачи на изследването	5
1.4. Методология и методи на изследването	6
1.5. Използвани източници и степен на разработеност на проблема	9
1.6. Приноси на дисертационния труд	27
II. Структура и основно съдържание на дисертационния труд	29
III. Публикации по темата на дисертационния труд	41
IV. Участие в конференции	42

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1.1. Актуалност на темата на изследването

Проблемът за социално-икономическите трансформации по време на първите две петилетки в Съветския съюз е комплексен по своята форма и съдържание. Той обхваща не само икономическите промени в СССР в периода 1928 – 1937 г., а също така и настъпващата в съветското общество модернизация. Двата елемента са преплетени и взаимозависими, тъй като икономиката безспорно влияе върху обществото, но то, от своя страна, може както да я приеме и участва дейно в модернизацията, така и да я саботира и дори да я отхвърли. Допълнително усложнение произтича и от местата на въвеждане на тези промени – градът и селото, които реагират по кардинално различни начини на централните политики и на изграждащия се с всичките си характеристики свят на Социализъм в една страна.

1.2. Обект и предмет на изследването

Именно модернизацията като проява на вътрешната политика е *обектът на изследване* на настоящия дисертационен труд. *Предмет на изследването* са социално-икономическите трансформации в СССР в края на 20-те и през 30-те години на ХХ век, които са ключовият елемент на тази модернизация. Хронологическите граници са съобразени с периода на двата първи

петилетни плана – първият от 1928 г. до 1932 г. и вторият от 1933 г. до 1937 г. Логично, за да се разбере по-добре смисълът на плановата система, фундаментът, заложен от предпетилетните години, също е от значение, а последствията могат да бъдат проследени и до началото на Втората световна война.

1.3. Цели и задачи на изследването

Основната цел на изследването е проследяване и изграждане на възможно по-пълна картина на процеса, хода и начина на трансформация на обществото и икономиката на Съветския съюз в междувоенния период. От нея произтичат и по-конкретните цели, а именно да се докажат или отхвърлят тезите за (не)успешните модернизация и натрупване на първоначален индустриален капацитет, идеята за СССР като протосоциална държава най-вече в градския ареал, както и мнимата капитулация на властта след „замайването от успехите“ на сполучливите ударни кампании за трансформация в селата. За съжаление, последната цел не може да бъде напълно разкрита поради настъпилата Втора световна война, която отново трансформира променящите се отношения в съветското село по оста власт – общество.

За реализирането на така поставените цели при разработването на дисертационния труд са изпълнени следните *основни задачи*:

- проследяване хода и спецификите на развитие на индустрията, т.нар. „първоначално натрупване на индустриален

капацитет“ и степента на следване на марксистката концепция за приоритет на производството на средства за производство;

- ясно отговаряне на въпроса дали е постигната автаркията на съветската икономика, или тя е зависима от външния враждебен капиталистически свят;

- анализиране обема и спецификите на трансформацията на селското стопанство и последствията от ускоряването ѝ от период на „няколко десетилетия“ в „част“ от първия петилетен план;

- изследване на противопоставителната линия на подчиняване на селото или преподчиняване на съветската система от самите селяни;

- разкриване изграждането на субсистемата на обществото на мрежите в града и селото;

- проследяване модернизацията на съветското гражданско и селско общество и начините на приемане от тях на този процес;

- анализиране на образователно-демографската политика, която се възприема от самата власт като изначално обречена, но „по неволя“ необходима през централизирани действия.

1.4. Методология и методи на изследването

За решаването на поставените цели и задачи, както и за постигането на ясно, обективно и цялостно изложение, в хода на разработването на дисертационния труд са използвани няколко различни метода.

Сравнителният метод е ключов при изследването на икономическата проблематика. Това се изразява в сравнение между предварително зададените и евентуално променяните планове в развитието на икономиката и тяхното изпълнение или неизпълнение по сектори. Благодарение на този метод може, от една страна, да се установи дали, или в каква степен развитието на съветската икономика отговаря на спуснатите отгоре желани темпове, а, от друга страна, да се усетят етапите и тенденцията на станалото стандартизирано разширяване на икономическия капацитет без за целта да се изграждат сложни алтернативни модели на развитие. При изследването на социалната проблематика методът позволява разкриването на трансформациите в обществото посредством линията на сравнение (и респективно противопоставяне) идеология – практика. Така се позволява изключително лесното разкриване например на класовата стратификация в безкласовото съветско общество.

Втори използван метод е **проблемният подход**. Отново начинът и целта на прилагането на този метод се различават в зависимост от хода на текста. Така при анализа на икономическите данни проблемният метод позволява изследването в дълбочина на всеки един елемент от индустриалното развитие (посекторно), което да конструира и по-глобалната планова картина, разкривана през сравнителния подход. При представянето на социалните проблеми той позволява захващането на определен проблем или политика и

проследяването им през конфронтационната (по-рядко колабориращата) ос власт – общество.

Case study в този контекст е метод, доближаващ се до проблемния, но отнасящ се в дълбочина до определен казус (например историята на изоставеното момиче Гета през 1935 г.). Използването на този метод е по-характерно за социалната част на изследването.

Друг използван инструмент е критично *изследване на документални източници от епохата*. Тематиката позволява, а и изисква, използването, разясняването и полагането в проблемния контекст на различни документи и архивни материали. Поради насочеността на темата много малка част от архивните фондове са цифровизирани или достъпни онлайн. По-голяма част от основния корпус документи и материали е набавян от публикувани, най-често дълго след изтичането на междувоенния период, документални сборници. Определена малка част от официалните постановления са намирани единствено по страниците на редовния печат.

Анализирането и разглеждането на източници на информация от институции на държавата или обществени организации позволяват създаването на картината на епохата от два вертикални разнопосочни вектора. За да стане ясно как т. нар. „революция отгоре“ прониква в съзнанието на обществото, доколко или дали въобще бива приемана и до каква степен се видоизменя битието и базисът на това общество т.е. „картината отдолу“, може да се

проследят и анализират записки, дневници и спомени на висши партийни дейци и на обикновени граждани и селяни в рамките на разглеждания период.

Качествени и количествени анализи са необходими при работа със статистически данни. Изследването е построено така, че количествените анализи са, логично, по-застъпени при анализа на икономическото развитие, а качествените (и респективно отношението на населението към произвежданото от икономическия (основно от индустриалния) сектор) – при разглеждането на социалните проблеми.

При изследването на темата, напълно логично, паралелно с останалите се използва и *хронологичният метод*. Прогресивното поставяне на събитията във времето позволява по-ясно да се изгради картината на обществото и икономиката в посочения период, да се усетят колебанията на политиката на държавата и на местните власти в съответните области и да се очертае цялостната картина на „нашия, новия свят“.

1.5. Използвани източници и степен на разработеност на проблема

За разработването на дисертационната работа са използвани архивни източници, публикувани документи, спомени, материали от пресата и периодиката, научни изследвания.

Част от *архивните документи* са с отворен достъп, публикувани са на сайта на съответните архиви и впоследствие са разпространени по различни бази данни. Най-често това е извършвано от Руския държавен архив по икономика [*Российский государственный архив экономики - РГАЭ*] и Руския държавен архив по социално-политическа история [*Российский государственный архив социально-политической истории - РГАСПИ*].

Определено е необходимо да се подчертае, че между документалните източници и научните изследвания, въвеждащи архивни и работещи със статистически данни, твърде често се усещат разминавания, понякога значителни, в количествените показатели в почти всички сектори на икономиката. Причините за това несъответствие са разбираеми и многофакторни. От една страна, статистиката тепърва прохода като модернизационна концепция на новата държава. Специалисти по тази дисциплина или дори учебни планове във висшите училища няма, а поради голямата важност на тези данни от идеологическа гледна точка, овладяването им става в движение и ускорено. От друга страна, нередко, данните дори и за един и същи сектор идват от различни източници на различни нива. Въпреки наличието на централна планова комисия данните от заводите, от секторите, от градовете идват през различни канали, като така разминаването, особено в обобщителни данни, е неизбежно. От трета страна, властта практикува и своеобразно *напасване* на данните към плановете и обратното, за да може да се

получи търсеният положителен резултат в официалните сборници и пропаганда, тъй като заявяваната нерядко цел е социално-политическа, а не икономическа.

Документалните сборници могат да бъдат разделени на няколко групи. „Класическите“ са от периода на двете изследвани петилетки, но по-голяма част са предназначени единствено за партийните функционери, най-вече от средните и висшите нива.¹ Други, основно съветски, са издадени по-късно – през 60-те и 70-те години на XX век.² Тези две групи представят най-често постановления, резолюции и решения, които са по-скоро приемливи от обществена гледна точка. Сводки с например смъртни случаи, заболявания, причинени от глад, множество яростни отклонения от партийната линия сред самото общество остават скрити. Третата група документални сборници са разработени и публикувани след краха на Съветския съюз и отварянето на голяма част от архивите по време на управлението на президента Б. Елцин, като отварянето и до ден днешен продължава основно за документите на социална тематика.³

---

¹ Трите тома Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1920, 1930 и 1933 г.; Справочник районного прокурора. Москва: Юридическое издательство НКЮ СССР, 1942.

² Томовете между втори и шести на Коммунистическая Партия Советского союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898-1986), издание девето; Индустриализация СССР. 1933-1937 г. Документы и материалы. Москва: изд. Наука, 1971; Посевные площади СССР. т. 1. Статистический сборник. Москва: Государственное статистическое издательство, 1957.

³ Дети ГУЛАГа. 1918-1956. Москва: МФД, 2002; Беспорядочность на Урале в 1929-1941 г. Сборник документов и материалов. Екатеринбург: ИИиА УрО

Напълно открити за съвременниците на епохата са и двата петилетни плана – Първи и Втори, и техните „Последици от изпълнението“ [*Итоги выполнения...*]. Достъпни и цифровизирани са всички освен, за жалост, вторият петилетен план, като за него е наличен единствено *проектопланът*. Сравнение с официалните детайлни статистики за достигане на квотите показва, че стойностите на проектоплана и официално приетият план вероятно са почти идентични.

Специфична част от документалните сборници са *табличните сводки* за развитието на икономиката и обществото в посочения период. Основният „официоз“ в това време е „Социалистическо строителство“ [*Социалистическое строителство*], което излиза обаче само в периода 1933-1936 г., като един орязан сборник от едва 200 страници излиза през 1938-1939 г., но той има силно пропаганден оттенък. По-конкретизирани и малки се явяват сводките в Селско стопанство [*Сельское хозяйство*] и следвоенното Народно стопанство [*Народное хозяйство*].

Изключително важна роля играят сборници, разкриващи косвени, но твърде показателни данни най-вече за икономиката. Сред тях може да се изтъкнат „Външната търговия 1918-1940 г.“ [*Внешняя торговля СССР за 1918 - 1940 гг.*], томовете за по-ранното

РАН, Изд-во АМБ, 2009; сборниците История министерства финансов; Жиромская, В., Ю. Поляков (ред.) Всесоюзная перепись населения 1937 года: Общие итоги. Сборник документов и материалов. Москва: РОССПЭН, 2007; петте тома Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы.

преброяване на населението (цензус) от 1926 г. [*Всесоюзная перепись населения 17 декабря 1926 г. краткие сводки*], както и „Международния статистически годишник на ОН“ [*International Statistical Yearbook of the League of Nations*], които почти изцяло съвпадат с данните в първичния вътрешен документооборот и се подават официално от Съветския съюз към организацията.

Неизбежно за разглежданата тематика е и въвеждането в употреба на трудовете на „класиците“ на марксизма-ленинизма-сталинизма. Освен различни ценни непубликувани в периодиката документи или изказвания, тези сборници служат като фундамент за разбирането на идеологическите фактори за формирането на държавната политика.

Историографията по проблема, от своя страна, е богата, но разделена по множество сектори и специфични тематика. На български език има много малко издадени изследвания, основно обобщителни⁴, като поради тази причина основните използвани източници са от руски, английски, немски и френски автори.

Историографията може да се раздели по множество линии – домашна за темата (съветска-постсъветска-дисидентска) и западна (съвременници и по-късна); обобщени изследвания за икономиката и съответно за обществото – посекторни; дисидентски – проправителствени; казусни изследвания и пр. Посочените разделения са изключително условни и естествено историографските

---

⁴ Белегов, Бойко. Революции, превратности и преходни периоди в историята на руската държава (1901 – 1991). Издателство „ЗЕА-ПРИНТ“, Смолян, 2018.

трудовете може да попадат едновременно в различни от тези условни категории.

Обобщените изследвания на ключови съветолози често биват несправедливо пренебрегвани. 14-томното изследване на Едуард Кар „История на Съветска Русия“ [*История Советской России*] разглежда началния период на установяване на съветската власт, но от 11 до 14-ти том се разкрива полагането на основите на плановата икономика до 1929 г., социалните преобразования и международната политика. Изследването е публикувано в края на 60-те години на XX век във Великобритания и поради тази причина основните източници на информация са официалните сводки и публикации, като към тях се добавят и новите документи, публикувани през периода на десталинизацията. Въпреки това многотомникът обемно и всеобхватно разкрива както механизмите на установяване на контрол на държавата през партията към населението, така и структурата на самата партия и нейния състав.

Във втори и трети том на петтомното изследване „История на социалистическата икономика“ [*История социалистической экономики*] се прави широкообхватен преглед на развитието на икономиката на страната, в т.ч. в сектори, които не са включени в дисертационния труд.

Изследването, белязано от сериозна идеологическа натовареност, е базирано на голямо количество данни, които понякога си противоречат, и се характеризира с изкривяване на

статистиката, прикриваща част от провалите на икономиката особено по време на продоволствената криза.

Изследванията на известния английски икономист от руски произход Александър Ноув „Икономическа история на СССР 1917-1991“ [*An Economical history of the USSR 1917-1991*] и „Ревизия на икономиката на развития социализъм“ [*The Economics of Feasible Socialism Revisited*] показват важен елемент в разбирането на съветската икономика „отвън“. Концепцията на автора се доближава до тази на Р. Алън, но за разлика от него изследва много по-широк хронологичен период и се базира по-плътено на публикувани данни, а не на алтернативни икономически теории. Въпреки описваната висока цена, плащана от обществото, и оперативните проблеми на централизираната власт, оценката за развитието на икономиката индиректно е изразена като положителна.

Преведените на български език обобщени изследвания за съветската държава на Р. Сървис „Другарите. Световната история на комунизма“ и на Н. Верт „История на СССР“ дават прекалено откъслечни данни за разглежданата проблематика.

Специфични форми на обобщените истории се явяват психологическата и партийната. Към първата може да се причисли трудът на българина-дисидент А. Игнатов „Психология на комунизма“, написана в Мюнхен. В него авторът прави много точен и цялостен анализ на психологията на комунистическия режим и на

ръководещите различни йерархични нива партийци и администратори и влиянието ѝ върху населението.

Към втория тип обобщени изследвания може да се споменат множеството (в дисертационния труд са използвани само две) официални книги, посветени на историята на ВКП(б)/КПСС. Въпреки че трябва да разглеждат в по-голяма пълнота развитието на самата партия, те много по-често представят икономически данни, в много случаи разминаващи се с официалните статистически сборници.

Любимата тема в тясно *специализираните историографски* изследвания за междувоенния период е съветското селско стопанство и трансформациите в него. Основната част от изследванията по тази тема са конкретизирани върху кризата от 1931-1933 г., като често последната се преплита с колективизацията (т.е. от 1929-1930 г.).

Значимият капитален труд по въпроса е на Робърт Дейвис и Стивън Уиткрофт „Годините на глада. Селското стопанство на СССР. 1931-1933 г.“ [*Годы голода. Сельское хозяйство СССР 1931-1933 гг.*] от 2004 г. Той е част от по-мощното икономическо изследване върху съветското селско стопанство по време на първата петилетка. Текстът подробно, посредством архиви, и задълбочено изследва механизмите, плановете и политическите инструменти, използвани в работата на селскостопанската машина, а също така и продоволствената криза, причините за нея, хода, мерките за преодоляването ѝ, както и засегнатите страни.

Представянето на кризата като резултат от комплексни причини се противопоставя на „по-масовите и популярни“ изследвания, като това на Робърт Конкуест „Жътвата на скръбта“ [*Жатва скорби*] от 1986 г., което базира проучванията си основно на мемоари и дисидентски творби. Залегналата идея подпечатва тезата за Гладомор-а като изкуствено предизвикан и подчинен на политически цели на Москва и лично на Сталин. Основните източници, използвани от автора са на английски език, като прави впечатление, че от сериозните изследователи на селскостопанските въпроси в Съветския съюз Конкуест използва единствено Юрий Мошков – автор от Хрущовия период, работещ и с архивни документи, въпреки че в годините на написване вече паралелно работят и Р. Дейвис, и С. Уиткрофт с по-голям достъп до съветските архиви.

Съществува и опит за трета, „примирителна“ теза. Такъв пример е краткото изследване на Андреа Грациози „Голямата селска война в СССР. Болшевики и селяни. 1917-1933 г.“ [*Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне 1917-1933*] от 1996 г., както и изследванията на Виктор Кондрашин. Грациози се опитва да обедини двете тези, особено в контекста на рухналия СССР. Той смята, че повишената смъртност на територията на Украйна не е политически продиктувана, но едновременно с това тя е използвана от Москва за политически цели, като „сплашване на определен брой национални и етносоциални групи, оказващи се явни

или потенциално опасни“.⁵ Подобна, по-мека теза се застъпва и от А. Ноув, въпреки че авторът използва едва няколко статистически източника на информация, повечето с ревизионистични данни.⁶ Разглеждането на чисто националния въпрос в СССР в посочения период дава подобни индикации, но те не са обвързвани с прехода от „украинизация“ (създаване на национален идентитет на малките народности) към „русификация“ на съюзната държава, просто защото този процес *не изисква* използването на подобни централизирани методи, за да заработи. Това е добре показано във внушителното изследване на Тери Мартин „Империя на положителната дейност. Нации и национализъм в СССР 1923-1939“ [*Империя положительной деятельности. Нации и национализм в СССР*], където се набляга и на положителната, съзидателната и подкрепящата развитието на новите нации политика до 1933 г., в т.ч. и в образователната система, особено за отдалечените и не-руските райони от страната.

Изследванията за градовете, градоустройството и урбанистичната политика са доста по-редки. Основен представител от домашната историография е Марк Меерович, който проследява основно градоустройството и съветската жилищна политика като акцентира и на генезиса на вътрешнопартийните дискусии и

---

⁵ Грациози А. Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне 1917-1933. Москва: РОССПЭН, 2008. с. 87

⁶ Nove, A. An Economic History of the USSR 1917-1991. London: Pinguin books, 1992. с.180.

концепции. Алла Усанова прави същото, но обръщайки внимание на възприеманите архитектурни прийоми.

Видната американска социална изследователка Шейла Фицпатрик разглежда и социалния живот в градовете през 20-те и 30-те години, като основен акцент е модернизацията, жилищната политика и отношенията с властта. Тя пише подобно изследване и за селата, като там акцентът е поставен върху противопоставителната социална линия „общество – власт“.

Социалните изследвания на съвременниците за селото и града са разнообразни, иновативни и много задълбочени. Така например изследванията на Израил Хелман „Половият живот на съвременната младеж“ [*Половая жизнь современной молодежи*] и проведеното от държавата изследване „Алкохолизъмът в съвременното село“ [*Алкоголизм в современной деревни*] показват в дълбочина значителната трансформация „отдолу“ на новото общество, което идва „натурално“ и срещу което „отгоре“ ще се борят. Колективното изследване на терен, локализирано в Ленинград със заглавието „Малките неща от живота“ [*Мелочи жизни*], разкрива по абсолютно натуралистичен начин борбата на обществото за възприемане на новите модерни блага и значителните трудности (далеч не само от финансово естество), свързани с това.

Основен проблем в тези изследвания е, че те не се правят според изискванията на социологическата наука. Така например много често броят на интервюираните е недостатъчен, а и те не са

разпределени по различни групи и по полов признак. Всичко това не позволява изграждането на напълно ясна и точна картина на съветското общество в тази епоха.

Необходимо е да се уточнят още два елемента – първо, подобни дръзки изследвания се провеждат в огромната си част единствено през 20-те години; второ, изглежда по-голяма част от тях се провеждат и издават в южните части на съюзната държава, най-вече в централните и източните територии на Украйна. Оттам насетне те се заменят с много по-наситена пропаганда, която не си и поставя за цел разбиране на обществото, а напротив – неговото *научаване*.

Рускоезични източници

Съветските изследователи в общи линии се опитват да обработват значително по-богатата постъпваща информация през призмата на марксизма-ленинизма-сталинизма.⁷ Забелязват се все пак и изключения. Станислав Струмилин е един от ключовите анализатори и статистик на съветската икономика, финансовата система и пронаталистичната политика. Той анализира по много успешен начин информацията, като анализът, макар и най-често в статийен обем, е пълнокръвен, обхваща множество фактори и е със съвсем малко „приложена“ идеология. Струмилин е един от малкото, които, въпреки полския си произход от Украйна, оцеляват в

⁷ Победы социалистического сельского хозяйства. Москва: Огиз. Сельхозгиз. 1939; Чернышев, И. Сельское хозяйство СССР (к пятилетке 1927/28 - 1932/33 гг.). Москва-Ленинград: Государственное сельскохозяйственное издательство, 1931.

дискредитираните структури на Държавната планова комисия (заместник-председател), Централното статистическо управление (заместник-ръководител), като по време на войната получава дори и сталинска премия. Съществуват и други изследвания, при които професионалните детайли позволяват идеологията да бъде значително „притъпена“. Това е успешен прием при изключително тясно специализираните изследвания (Виктор Потресов) и при ревизионистичните автори от постсталинския период (Ю. Мошков).⁸

След краха на СССР и в последните около десет години руската историография усилено прилага микроисторическия и социалния подход. Добри примери са изследванията на Наталия Лебина „Съветското всекидневие: норми и аномалии“ [*Советская повседневность нормы и аномалии*] и Александър Рожков „В кръга на връстниците: Жизненият свят на младия човек в Съветска Русия през 20-те години“ [*В кругу сверстников: Жизненный мир молодого человека в Советской России 1920-х годов*]. Първото разкрива бита основно на градската среда чрез противопоставянето на новите всекидневни норми и опониращите им аномалии (пиянство, хулиганство и пр.), като то прокарва и видима линия за трансформиране на една бивша аномалия (доносничеството, липсата на жизнено пространство например) в социална норма. Рожков фокусира изследването си върху младия човек и неговия свят и

⁸ Потресов, В. Экономика цветной металлопромышленности СССР. Москва-Ленинград: ГОНТИ НКТП СССР, 1938; Мошков, Ю. Зерновая проблема в годы сплошной коллективизации сельского хозяйства СССР (1929 - 1932 гг.). Москва: изд. Московского университета, 1966.

светоусещане през 20-те години на XX век. Като следва утъпканата „национално-конструираща“ [*nation-building*] концепция, той разглежда три (еволюционни) етапа от живота на младежа – училище, университет, казарма. Така авторът лесно показва изграждането на новия, съветския гражданин, въпреки значителните противоречия и трансформации вътре в разглежданите топоси и през следващото десетилетие.

Изключителна популярност придобиват и изследванията, посветени на репресиите върху обществото. Освен множеството събрани документални сборници („Децата на Гулаг“ [*Дети ГУЛага*], „Таткови писма. Писма на бащи от ГУЛАГ към децата им“ [*Папины письма. Письма отцов из ГУЛАГа к детям*]), определени автори работят на локално равнище или с конкретни случаи на репресии на държавата. Добри примери за такива изследвания са на Алексей Раков „Опустошават селата“, посветено на сталинската колективизация и „разкулачването на Урал през 30-те години“ [*„Деревню опустошают“: сталинская коллективизация и „раскулачивание“ на Урале в 1930-х годах*] и това на беларуската историчка Наталия Довгяло „Мерки за икономическо въздействие на конфесиите в БССР през 1921-1939 г.“ [*Меры экономического воздействия на конфессии в БССР в 1921-1939 гг.*]. В първото изследване многоспектърно се разглеждат съдбата и разрушеният живот на разкулачените семейства. В статията за натиска върху религиите се отделя значително внимание на нарастващото

непосилно облагане на църковните служители, което практически ги изхвърля на улицата.

За сметка на това руските и рускоезичните изследвания, посветени на индустриализацията, са странно малко на брой. Съществува едно скромно изследване на А. Орелчикова „Индустриализацията в СССР (20-30-те г.) на XX в.“ [*Индустриализация в СССР (20-30-е гг.) XXв.*], което се възприема по-скоро като учебно пособие, отколкото като сериозно изследване, тъй като там няма нито една таблица или задълбочен анализ по въпроса за развитието на индустрията извън известните опорни точки.

Обобщените *западни* изследвания за съветската икономика, които подкрепят индустриализацията (без задължително да бъдат на марксистки позиции) също намират място в сериозната литература. Основен представител на това течение е Р. Алън с труда си „От ферма към фабрика. Нова интерпретация на съветската промишлена революция“ [*От фермы к фабрике. Новая интерпретация советской промышленной революции*], издадена за първи път на английски език през 2003 г. Като изхожда от икономическата концепция за възможност за успешна ускорена индустриализация при правилно финансово обезпечаване, той аргументира ръста на икономиката по време на двете петилетки в отчетливо по-високи и ефективни нива в сравнение с евентуалното оставане на колективно-пазарните начала

след Гражданската война. Авторът разработва и множество тежки икономически алтернативи и модели, които подкрепят тезата му. Изследването попада в серията преводни книги на РОССПЭН „История на сталинизма“ [*История сталинизма*], което говори за значението на изследването.

Новите социални изследвания и от западната историография са значителни. Основен се явява двutomникът на Ш. Фицпатрик „Всекидневният сталинизъм. Социалната история на Съветска Русия през 30-те години: градът“ [*Повседневный сталинизм. Социальная история Советской России в 30-е годы: город*] и „Сталинските селяни. Социална история на Съветска Русия през 30-те години: селото“ [*Сталинские крестьяне. Социальная история Советской России в 30-е годы: деревня*], написан в началото на новото хилядолетие. Като използва умело примери, извлечени от спомени, периодика и писма заедно с начините на осъществяване на постановленията на съветската власт, разглеждани през различни други анализи, авторката успява да създаде цялостни образи на селото и града в края на 20-те и през 30-те години на XX век. Нейна остава теорията, че съветското население се стреми (и успешно постига целта си) да подчини системата отвътре, като изглежда репресивните спирали не успяват да попречат на това движение.

Социално изследване за селото представя и канадската историчка Л. Виола, която издига тезата за отговорен „селски терор“,

който отговаря на държавния такъв, свързан с колективизацията и разкулачването.

Дисидентската съветска литература е богата по своето съдържание и разнообразие. Освен популярното, преведено и на български език художествено-публицистично произведение на Александър Солженицин „Архипелаг ГУЛАГ“, на руски език (в т.ч. и зад граница) се издават множество значими трудове като например на Тихон Чугунов „Селото на Голгота“ [*Дервня на Голгофе*] и на Сергей Прокопович „Народното стопанство на СССР“ [*Народное хозяйство СССР*]. Изследването на Чугунов смесва изследването на отделен случай, разглеждайки живота в село Болотно, Новосибирски окръг, с обобщени наблюдения и разкази през устната история [*oral history*] по време на новата власт. Изследването на проф. Прокопович, впечатляващо за дисидентски изследовател, прави детайлен разрез на съветското селско стопанство и индустрия, но за съжаление никъде не цитира документите и източниците, на които се позовава.

Освен научни изследвания в дисертационния труд са използвани и множество периодични издания, писма и спомени. По време на разглеждания период значително нараства броят на отпечатваните **вестници и списания**. Създават се разнообразни специализирани [*Крестьянская газета*], а и регионални ежедневни [*Сталинский путь*] или ежеседмични/ежемесечни периодични [*Крокодил, Безбожник, Антирелигиозник*] издания, които, освен че

обсъждат локални проблеми и казуси, служат и за извори за постановления на локално, но и национално ниво, които не намират място в документалните сборници и в публикуваните онлайн архиви. Централните официози са два – „Правда“ на ВКП(б) и „Известия“ на Съвета на народните комисари на СССР.

Писмата от населението към преса, учреждения и адресирани до самия връх на партията са разнообразни и богати по съдържание. Впечатление прави нарастващото осъзнаване на дадените права, юриспруденция и лостове за влияние върху просителя за постигане на търсения резултат. Руските историци и архивисти изготвят значително количество сборници с писма и прошения.⁹

Спомените могат да бъдат квалифицирани по различни начини – дисидентски, номенклатурни, ученически, обществени и пр. В текста са използвани разнообразни спомени, в т.ч. на ученици¹⁰, на депутати към съветите¹¹, на младежи¹², на интелектуалци¹³, на чуждестранни представители на мисии¹⁴, на дисиденти¹⁵ и др.

⁹ Письма во власть. 1928-1939: Заявления, жалобы, доносы, письма в государственные структуры и советским вождям. Москва: РОССПЭН, 2002.

¹⁰ Луговская, Н. Хочу жить. Дневник советской школьницы. Москва: РИПОЛ классик, 2010.

¹¹ Шагинян, М. Дневник депутата Моссовета. Москва: Советский писатель, 1936.

¹² Soviet Youth: Twelve Komsomol Histories, Nikolai K. Novak-Deker, ed. Munich: Institute for the Study of the USSR, 1959.

¹³ Шитц, И. „Дневник „Великого Перелома“ (март 1928 - август 1931). Paris: YMCA Press, 1991.

¹⁴ Дуйе, Ж. Москва без вуали (Десять лет работы в стране советов). Рига: „Саламандра“, 1928 г; Witkin, Z. An American Engineer in Stalin's Russia. Berkeley: University of California, 1991.; Rukeyser, W. Working for the Soviets: An American Engineer in Russia. New York: Covici-Friede publishers, 1932.

¹⁵ Троицкий, Л. Переданная революция: Что такое СССР и куда он идет? (e-book).

Необходимо е да се отбележи, че повествованието в спомените и дневниците на съветските граждани се завърта не около лични събития в живота, а *изцяло* около събитията в *държавата*. Това ясно подсказва проникването на политиката и режима *вътре в съзнанието на гражданите*. Без системата те практически не биха имали облик. Поради това част от тях споделят в интервюта „струва ми се, че живях чужд живот“.¹⁶

1.6. Научна новост на дисертационния труд

Целта на настоящия дисертационен труд е аргументирано да представи икономическата и социалната политика на съветската държава по време на първите две петилетки, както и отношението на обществото към нея. В резултат от работата по издирването, проучването и анализирането на обширната научна и документална база по темата могат да се приведат следните приносни моменти на дисертационния труд:

- Изследването представлява първото в българската историография комплексно научно проучване на съветската икономическа и социална политика в периода между 1928 и 1937 г. За постигането на този резултат са използвани неизвестни и непроучени в българската историография извори.

---

¹⁶ Фицпатрик, Ш. Повседневный сталинизм. Социальная история Советской России в 30-е годы: город. (2-е изд.). Москва: РОССПЭН, 2008. с. 261.

- За пръв път в научно обръщение са въведени множество документи от чужди езици, неизвестни досега за българската историография.

- Направен е опит да се проследи планирането и развитието на първоначалното натрупване на индустриален капацитет, до каква степен планираните и постигнатите квоти отговарят на потребностите на икономиката и обществото.

- Детайлно е разгледано развитието на селското стопанство по години, което въпреки сътресенията, причинени от държавата и лошите реколти, успява да постигне новата предварително зададена от властта цел – да изхранва града и да изнася зад граница.

- Детайлно е проучен градският ареал и се аргументира тезата за „невидимата неосъществена модернизация“, която трябва да направи от урбанизирания селски пролетариат истински Homo Sovieticus.

- Анализирани са селският ареал и в дълбочина е разгърната тезата за колаборацията и „материалното“ подкупване на новите селски класи, заменящо „безплатното“ лозунгово спечелване на селяните в миналото. По този начин се аргументира издигнатата теза за Съветския съюз като протосоциална държава.

- Изградена е цялостна картина на икономико-социалната политика на съветската държава по време на първите две петилетки.

II. СТРУКТУРА И ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд се състои от увод, четири глави, заключение, резюме на получените резултати, списък на съкращенията, речник, списък на таблиците, схемите и диаграмите, географски показалец и библиография.

В **увода** са конкретизирани обектът и предметът на изследване; определени са целите, задачите, структурата и методологическата основа на дисертацията; представени са състоянието и диференциацията на историографията и степента на проученост на темата и е описана основната (изворовата) база, използвана за разработването на дисертационния труд.

Глава първа е озаглавена „*Индустриализацията в СССР в периода 1928 – 1937 г.*“. и в нея са обособени три параграфа. Първият е кратък и акцентира върху необходимостта от индустриализация, дискусиите за нейното провеждане и гледната точка на комунистическата власт върху методите на осъществяването ѝ.

Другите два параграфа разглеждат първата и втората петилетка, като всеки е разделен на два подпараграфа, представящи съответно плана и неговото изпълнение. Представени са ключовите индустриални подсектори, които формират почти цялата част от брутния вътрешен продукт (БВП) и ръста на индустрията – машиностроене, металургия, енергетика, добивен сектор и лека

промишленост. Всеки един подсектор и за двете петилетки е конструиран по възможност по идентичен начин – строеж на нови и модернизация на стари заводи, планиране/постигане на нормите, технически прогрес и проблеми, капиталовложения.

Противно на възприетата от историографията и пропагандата трактовка, но напълно икономически аргументируемо, модернизиранияте заводи поглъщат повече от дотациите и са повече като чиста бройка в сравнение с новостроящите се (освен за леката промишленост).

По отношение на планираните норми за първата петилетка прави впечатление, че те имат две своеобразни стойности – отправна и оптимална. Това теоретично би трябвало да позволи различен интензитет в усилията за „изпълнението“ на плана. След като предварително зададените квоти не се реализират, втората петилетка занижава темповете на растеж, но скоро става ясно, че петилетните планове са единствено и само идеалистични стойности, които по условие не могат да бъдат постигнати.

Техническите проблеми са неизбежни, особено в индустрия, която тепърва, макар и амбицирано, настъпва по пътя на модернизацията. Липсата на измервателни инструменти, правилни изчисления и измервания, лошото стиковане между звената и пр. би трябвало да са поправими негативи, но до края на втората петилетка те не са изчистени.

Други проблеми са свързани с възможностите и познанията на новосъздадената пролетарска класа. Пролетариатът нараства двойно за годините на петилетката, но със забавеното развитие на образователната система и нейната късна техническа специализация, по-голямата част от новите работници не успяват да допринесат, а много често успяват и да навредят на самото производство или да повредят машините. Това е лесно обяснимо с оглед произхода на тези работници – те идват от самата провинция, наемани от заводите или самостоятелно придошли – и тяхната практическа безнаказаност поради липса на „квалифицирана“ работна ръка. Поради това тежестта в заводите и в добивния сектор надвишава 100% на годишна база.

Разкрива се и кръговата зависимост по марксистка линия между производството на средства за производство и на такива за потребление. Така кризата в селското стопанство (за продоволствени и технически суровини) от средата на първата петилетка води до забавяне растежа и производството на леката промишленост, а проблемите със снабдяването с горива за самата индустрия и резервни части за машините водят до стопиране на производството в машиностроителните заводи.

Капиталовложенията на държавата нарастват от година на година, без съветските статистики да отчитат темпа на инфлация. По принцип те надвишават планираните стойности, но тъй като достъпна последна версия на плана за втората петилетка по

отношение на държавните вложения няма, тази теза не може да бъде напълно разгърната.

Глава втора на дисертационния труд е озаглавена „Съветското селско стопанство в периода на първите две петилетки“. Тя отново, както и първата глава, е разделена на три основни параграфа. Първият представя структурите на новото село – колхози, совхози, комуни и пр. Той проследява тяхното нарастващо значение и процентно съотношение в новите реалности в провинцията.

Другите два параграфа отново, както при индустриалната част, конкретизират съответно първата и втората петилетка. В този случай разделянето на подпараграфи е направено по селскостопански години. Всяка една година е разделена на планов сектор за всички култури, ход на селскостопанските дейности, в т.ч. и прибиране и изчисляване на реколтата от зърно, цифрово изражение на засетите площи и добивите по технически култури. Допълнителни данни са приложени за животновъдството, модернизацията на селското стопанство, специфичните мерки на държавата, предприемани по време на кризисни години.

Основната противопоставителна линия – за разлика от изцяло положителната такава на изграждане на индустрия в града – е в засягането на селските интереси – индивидуално и колективно. Така съветската власт трябва в името на своето развитие и оцеляване във

враждебна среда да загърби не само лозунгите, с които печели Гражданската война, но и да унищожи зароденото ляво, доброволно кооперативно движение сред селяните, за да го замени също с ляво, но наложено отгоре. Това автоматично довежда до пряка конфронтация със селяните в името на икономическо-властовото бъдеще в тази територия, особено по време на колективизацията и паралелната кампания по разкулачването. Конфликтите със селското население текат и по социалната тематика, която е разгледана в четвъртата глава.

В селската икономика държавата се стреми да разреши т.нар. зърнен въпрос или осигуряване на високи нива на отдаваната към държавата продукция, която да подsigури нормалното преразпределение на зърно към различните сектори и избягването на продоволствени кризи. Това може да се осъществи (по болшевишка концепция) през чисто държавни или колективни форми на обработване и притежаване на земята. Интересно е да се отбележи, че тази своеобразна несигурност не е свързана с конкретни изчисления за нарастване на произвеждащата зърно пролетарска и гражданска прослойка в обществото, а тя се унаследява от миналото и е възродена именно по време на Гражданската война.

Поради проблема с достоверността на данните за всяка една селскостопанска година обективен отговор за постигането на съветската цел не може да бъде даден. Изглежда обаче, че десетте години интензивни трансформации успяват едва да възстановят

предвоенните нива по отношение на добивите на зърно, но тъй като вече зърното се разпределя централно или колхозно сред селяните, държавата иззема по-голяма част от произведеното. Необходимо е да се уточни, че това се случва и при редуцирани държавни граници, но е компенсирано чрез определени нива на механизация и химизация на селското стопанство.

Втора ключова изначална цел са техническите култури – като суровини, потребление и износ. Поради кризисното време в края на първата петилетка обаче съветското ръководство отново се обръща към зърнените площи. Производството на технически култури следва непостоянни колебания, особено в зависимост от климатичните специфики. Въпреки всичко изглежда политиката на държавата през втората петилетка, подобно и на случващото се в зърнения сектор, може да се отличи с доста по-голяма трезвост – насочена е не към безцелното разширяване на обработваемите площи, а към по-добрата обработка, химизация, иригация, тракторизация и възстановената ротация на културите, което на практика е израз на провежданата модернизация.

Трета глава на дисертационния труд е озаглавена „Социалистическият градски начин на живот“. Посветена на градското общество, тя е разделена на четири параграфа. Първият параграф представя класите в „безкласовото“ общество. Те са разгледани през новата перспектива на властова йерархия, като,

логично, най-горе са позиционирани местните управници, докато най-долу, за разлика от цялата история до тогава, не стоят селяни или роби, а декласирани бивши властимащи и/или икономически заможни граждани. Това пасва на левичарската концепция в идеологията, въпреки че липсата на видим напредък – особено в съчетание и с материалния недоимък – ерозира новата *de facto* йерархия обратно към финансовото разделение и нововъведението „отдолу“ на „мрежовото общество“.

Следващият параграф се отнася именно за образа на съветския град – социален под формата на начините за заобикалянето на материалния дефицит, и урбанистичен под формата на градоустройство и решаване на жилищната криза. На двата проблема се търсят решения по два различни канала – на дефицита през обществото, а на урбанизацията (с всички условности) – през държавата.

Обществото, логично, както и държавата сама по себе си, търси постигането на собствените си интереси. Гражданите са убедени в наличието на продоволствия, а новите материални ценности – радиа, патефони, автомобили, електричество, дори канализация и водоснабдяване в жилището – са *постижими* единствено чрез доказване на властта или по линия на *връзките*. Те не се доверяват на опитите за регулация и „справедливо“ разпределение през държавата, което върви по линията на новата йерархия. Това не се случва дори и чрез въвеждането на купонната система. Жилищната

площ като проблем на градския ареал първоначално е прерогатив на кооперативните собственици и сдружения, но със задълбочаване на урбанизацията държавата взема курс за одържавяването им, а оттук и на самия сграден фонд.

В същия параграф се разглеждат училищната и семейната институция, както и културата. И трите елемента следват своя логика на модернизация. Училищата трябва да станат всеобхватни, задължителни и масови. Това обаче не се осъществява в териториите извън гъстонаселената европейска мрежа на градове, инфраструктура и икономически потенциал. Резултатите на хартия за елиминирана неграмотност поражда съмнение при разглеждане на множеството примери за нефункциониране и разпад на току-що установената училищна система. Семейната институция, от своя страна, също преживява значителни промени. Като тръгва от крайно левичарската разградителна концепция, поставяща „обществото“ пред „рода“ (впрочем стандартен модернизационен концепт) и практически не постигайки търсените резултати, след средата на 30-те години настъпва рязко реобуржоазяване на ролята на семейството и на неговата защита чрез усложняването на развода. Елемент на това е и Законът за аборта и впоследствие грижата (най-често финансова), полагана за майките – в т.ч. с даването почти винаги на попечителството над децата при развод. Културата под форма на музика, филми и облекло се опитва да прекъсне връзката със селските традиции, просмукващи се и през каналите на

урбанизиращите се селяни, и през колхозните пазари, при което гражданите трябва да бъдат потопени в изцяло индустриална, т.е. градска среда. Това ясно се долавя и при сравнителното разглеждане на селото и града по национален принцип.

Последният параграф акцентира върху финансовото състояние на града – данъчно облагане, работни заплати и покупателна способност на гражданите. Добре става ясно, че без опорна точка на базисна година или поне статична потребителска кошница цифрите винаги вървят нагоре, без да може да разкрият картина на реалното съизмерване по разглежданите акценти. Интересно е да се отбележи, че населението в града, логично, има своето разделение по икономически признак, но идеологически поставените на върха пролетарии получават значително по-ниско заплащане от всички останали държавни служители – в т.ч. и в определени случаи от учителите. Покупателната способност на средните и висшите финансовоемки класи изглежда е задоволителна дори и на слаберегулирания колхозен пазар в градовете, което предполага проблема единствено във *възможностите за сдобиване* със стоките, а не в тяхното наличие. Това заедно с идеологическата проградска политика подсказва защо градът не гладува дори и по време на кризи с продоволствието, въпреки потресаващите картини.

Четвъртата и последна глава на дисертационния труд е озаглавена „*Социалистическият селски начин на живот*“. Тя се

базира на идентичната конструкция, заложена в третата глава. Така първият параграф разглежда динамиката на населението и изграждането на нова, дублирана йерархична стълбица на партиен и на държавно-административен механизъм. Интересно е да се отбележи, че партията не е (единствената) опора на властта, поради което се налага сътрудничество с бедняците и, парадоксално от гледна точка на идеологията, с лумпен-пролетариата. Едновременно с това държавата, разширявайки колхозния и държавния сектор в селата, създава и своеобразни работни места, които подкупват по-„прогресивните“.

Вторият параграф разкрива новия образ на съветското село – социалните модернизации, материалните новости, но и остатъчните „стари структури“.

Третият параграф е посветен на обществото и функционирането му под нов режим. Училището си проправя път, при което, първоначално възприемано като проводник на чуждите за селото интереси на властта, след края на първата петилетка то се разглежда като един от вариантите децата с благоволенieto на родителите да напуснат селото в търсене на по-добър живот. Именно семейството продължава инерцията на разпад от времето на войните (Първата световна и Гражданската война). Множество деца остават безпризорни, нежелани или директно тикнати в градските интернати. Подобно на града процесът е реверсивен, но тук властта открива множество канали за вземане на децата – училище, комсомол,

курсове-специализации, университетски квоти, антирелигиозните кампании и пр.

Последните нанасят сериозен удар върху традиционния живот в селото. Декласираните религиозни служители, превърнатите в силози или клубове храмове, замяната на религиозните празници със светско-комунистически променят образа на съветското село. За съжаление на властта обаче вярата остава не просто съпротивителна и скрита, но при преброяването на населението в края на втората петилетка селото се оказва в значителна степен все още религиозно.

Отделен подпараграф разглежда отношенията на селяните към властта и нейните мероприятия. Противно на популярните историографски концепции определена, далеч не незначителна в процентно отношение, част от населението не само изразява положително отношение към властта, но и активно ѝ сътрудничи. Ако се разгледа интензитетът на писането на доноси, прошения, молби и пр. и се възприеме по-широко разбиране за „сътрудничество с властта“, процентът на населението с положително отношение към комунистите нараства. Много по-изследвано и аргументирано стои противопоставителната нишка при селяните. Тя се проявява в разнообразни форми – неплащане на данъци, нелегално честване на религиозни празници, отказ от работа и активна съпротива под формата на въстание, хулиганство, престъпност, сиване на плановете и събранията. Държавата се принуждава – особено по време на втората петилетка – активно да „омилюстивява“ селяните,

като в края ѝ дори забранява на колхозните ръководители да уволняват нетрудещи се селяни, което се възприема като углавно престъпление.

Последната част от четвъртата глава разглежда селските финанси. Те са доста по-ниски от тези в градовете. Вероятната основна концепция на властта представлява настъпващата либерализация по отношение на колхозната търговия, изборът на реколта за сеене от стопанството и разширяването на личния участък. Практически по-вероятната възможност за липсата на достатъчни, съизмерими с града парични средства, води до своеобразно закрепостяване от гледна точка на селяните към селата и колективните стопанства, което, въпреки че първоначално е посрещнато негативно от селяните, успокоява в значителна степен отношението власт – общество. Това достига своята кулминация в реверанса на властта да постави на подсъдимата скамейка местните ръководители, които (по разсъждения на властта) са недолюбвани от селяните.

Заключението на дисертационния труд съдържа важни обобщения и съществени изводи за вътрешната социално-икономическа политика на съветската държава и реакциите на населението към нея; за отражението на промените в икономиката върху обществото (по марксистка линия), но и на обществото върху икономиката; за успеха на модернизацията и на образователната

система – възприемани като налични дори и от дисидентската литература; за успеха на плановата икономика именно като планова, а не хаотична или с пазарни елементи.

След заключението следва кратко **резюме на постигнатите резултати**, където са синтезирани най-важните изводи от цялостното изследване, които обосновават практическата значимост на дисертационния труд.

Накрая в дисертацията са приложени списък на съкращенията, речник, списък на таблиците, схемите и диаграмите, географски показалец и библиография, които да улеснят работата с текста.

III. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

- **Тодоров, Г.** Количество и Грамотности пролетариата в первой пятилетке в СССР. Владикавказ: Известия СОИГСИ. Школа молодых ученых. 27/2021. с.23-32.

- **Тодоров, Г.** Налагането на руския език като Лингва франка в Азербайджан в междувоенния период. Балканистичен форум бр. 2/2020 с. 166–180.

- **Тодоров, Г.** Националният въпрос в междувоенния СССР. РИМ – Благоевград. Онлайн достъпна <https://museumbld.com/virtualna-ekspoziciya/>

- **Тодоров, Г.** Кризата в съветското селско стопанство през 1931 – 1933 г. Велико Търново: Известия на центъра за стопанско-

исторически изследвания т.4 Кризи и стопанско развитие през вековете, 2019 г. с. 217-228.

- **Todorov, G.** Iconographical and stylish characteristics of Coat of arms of the Soviet Republics: comparative analysis. Roma: Studi sull'Oriente Cristiano 22/2 2018, Roma sull'Oriente Cristiano 22/2 2018. p. 293-332.

IV. УЧАСТИЕ В КОНФЕРЕНЦИИ

1. Участие в онлайн-конференция "Международной школы конференции молодых ученых "Современные проблемы гуманитарной науки", Владикавказ 25-26 VI 2021 г. с тема *Количество и Грамотности пролетариата в первой пятилетке в СССР.*

2. Участие в конференция в Регионалния исторически музей - Благоевград 9-10 IX 2019 с доклад *Националният въпрос през 20-те и 30-те години на XX век в СССР*

3. Участие в конференция "Кризи и стопанско развитие през вековете" във Великотърновски университет на 19-20 IX 2019 с тема *Кризата в съветското селско стопанство през 1931 – 1933 г.*

SWU „Neofit Rilski“

Law-historical faculty

Department “History”

Thesis abstract

for receiving a scientific and education level PhD

Field of study 2.2. *History and Archeology*

PhD program *Modern and contemporary world history*

on topic

Socio-economical transformation in USSR – end 20s-30s of XX

Researcher:

Georgi Todorov

Scientific manager:

doc. PhD Ivan Petrov

Scientific consultant:

ch. ass. PhD Diana Veleva

Blagoevgrad 2022

The dissertation "Socio-economic transformations in the USSR in the late 1920s - 1930s" was discussed and directed for defense in front of a scientific jury of the Department of History at the Faculty of Law and History of Southwestern University "Neofit Rilski" - Blagoevgrad, held on 25.03.2022 (Protocol № 8).

The dissertation consists of: a table of contents, an introduction, four chapters, a conclusion, a summary of the results, a list of abbreviations, a glossary, a list of tables, charts and diagrams, a geographical index and a bibliography.

The total length of the thesis is 742 pages, of which 698 pages are main text and 44 pages are appendices. The dissertation includes 147 tables, 6 charts and 8 diagrams.

The bibliography contains 317 sources - mainly in electronic version: 15 in English, the rest almost entirely in Russian .

The public defense will take place on 13 July 2022 at the Educational Campus No. 1 of the Neofit Rilski University.

The materials for the defense are available to those interested in the office of the History Department of the Neofit Rilski University.

Table of contents:

I. Common characteristic of the thesis	4
1.1. Relevance of the research topic	4
1.2. Object and subject of research	4
1.3. Goals and objectives of the research	5
1.4. Methodology and methods of research	6
1.5. Used sources and level of the development of researches on the topic	9
1.6. Contributions of the thesis	27
II. Structure and main content of the dissertation	29
III. Publication of the subject of the dissertation	41
IV. Attendance in conferences	42

I. Common characteristic of the thesis

1.1. Relevance of the research topic

The topic of the social-economical transformations during the two five-year periods in the Soviet Union is complex by its own form and content. It examines not only the economic changes during the interwar period (1928-1937), but also modernization, covering the Soviet society. The two elements are interwoven and interdependent, because (on a Marxist line) the economy influences society, however the latter can accept and take active part in the modernization, but also sabotage it and even reject it. A further complication comes from the location of these changes – the town and the village react in dramatically different ways to the central politics and self-building with all the characteristics of socialism in one country.

1.2. Object and subject of research

Namely modernization, like an act of internal politics *is the object of research* of the present dissertation work. *The research's subject* are the social-economical transformations in the USSR at the end of 20s and during the 30s of the XX century. They are the key elements of this modernization. The chronological borders comply with a period of the first two *five-year plans* – the first from 1928 to

1932 and the second from 1933 to 1937. Logically, to better understand the concept of the central planning system, the foundation laid by the pre-five years-periods also needs to be examined, but the consequences may also be traced back to the beginning of the World War II.

1.3. Goals and objectives of the research

The main goal of the research is to follow and possibly build a complete picture of the process, the course and manner of the transformation of the society and the economy of the Soviet Union in the interwar period. It also leads to more specific aims - to prove or reject the thesis of the /un/successful modernization and the accumulation of an initial industrial capacity, the idea of the USSR, like a proto-social country mostly in urban areas, and the alleged capitulation of power after “The dizziness of the successes” of the aptly efficient campaigns for a transformation in the villages. Unfortunately, the latter goal cannot be fully revealed, because of the outbreak of World War II, which again transformed the changing relations in the Soviet countryside along the axis of power-society.

In order to achieve these aims, the dissertation work follows these *basic goals*:

- tracking the progress and specifics of industry development, the so called “primary accumulation of industrial capacity” and the

degree of adherence to the Marxist concept of the priority of the production of the means of production.

- clear answer to the question whether the autarchy of the soviet economy is accomplished or whether it is dependent on the outside, hostile capitalist world.

- analyze the aspects and specifics of the agricultural transformation and the consequences of the speeding it up from a period of “several decades” to “a part” of the first five-years plan.

- study of the opposing line of submission of the village or pre-subordination of the Soviet system by the peasants themselves.

- reveal the construction of the subsystem of the society of networks in towns and villages

- following the modernization of the Soviet society (both urban and rural) and the ways Soviet citizens view and accept it.

- analysis of educational-demographic politics, which was seen by the political power as doomed from the beginning but needed through centralized politics.

1.4. Methodology and methods of research

To realize those aims and also create a clear, objective and full picture in the work of the dissertation *several methods* are used.

The *comparative method* is key in the study, especially the study of economic data in the present research. This is expressed in

the comparison between the pre-set and possibly changed plans in the development of the economy and their implementation or failure to implement by sectors.

Thanks to this method it is possible, on the one hand, to understand whether or to which extent the development of the Soviet economy corresponds to the desired pace, and on the other hand, to feel and understand the different stages and trends of the standardized expansion of economical capacity without the need of complicated alternative models of developments /as by R. Allen/. In the social part of the dissertation the method allows the disclosure of transformations in society, through the line of comparison (and respectively opposition) ideology-implementation. Thus, it is easier to reveal the class stratification in the classless Soviet society.

Second method used is the *problem approach*. Again, the manner and aim of applying this method differ during the text. Thus, in the analysis of the economic data, the problem method allows in-depth research of each element of the industrial development, which can construct a more global planning picture revealed through the comparative approach. In presenting social problems it allows the grasp of a particular social problem or policy and their tracing through the confrontational (less often - collaboration axis) power-society. This, however, is a typical method in the historiographies, dedicated to social questions.

Case study in this context is a method that goes much deeply to a narrow, micro historical level to a definite case /for example, the history of the abandoned girl Geta during 1935/. The use of this method is more common for the social part of the research. Specific element of this approach, the so called, from the German language historiography, ideological history /Ideengeschichte/, at which are examined the theory and the applying of the ideology of a communism in the native conditions in the USSR.

Another tool used is a critical *study of a documentary sources from the era*. The topic allows and requires the use, explanation and the placement in the problematic context of different documents and archival materials. Due to the focus of the topic very few archival holdings are digitized or accessible online. A bigger part of the fundamental documents and materials is provided from published, often long after the mid-military period, documentary collections. Some part of the decrees could be found only on the pages of a regular press.

The analysis and research of sources of information from state institutions or public ones allows the creation the picture of the age from two vertical divergent vectors. To make clear how the so-called “revolution from above” penetrates in the consciousness of society at all or if generally it will be accepted and to what degree it modifies the existence and the bases of the society i.e. “the picture from

below”, may trace and analyze notes, diaries and memories of a supreme parties figures, of ordinary citizens and peasants in the frames of a look at period.

Quality and quantity analyses are necessary to work with statistic data. The research is structured in such a way that quantitative analyses are, logically, more common in the analysis of economic development, and qualitative (respectively the attitude of the population to the output of the economic, mainly industrial sector – in addressing social issues.

By the research of the topic, logically, in parallel with other methods, *the chronological method* is also used. The progressive placing of the events in timeline allows clearer picture of a society and the economy in the period, to feel the fluctuations of the politics of the state and local powers in the relevant regions and to sketch the overall picture of “our, new world”.

1.5. Used sources and level of the development of researches on the topic

For the purposes of the dissertation published were used documents, memories, press materials and scientific research.

A part of the *archive documents* is with open access, published on the site of the relevant archives and later distributed on different database. Most often this is done by the “Russian

government archives of economics” [*Российский государственный архив экономики*] and “Russian government archives of social-politic history” [*Российский государственный архив социально-политической истории*].

It’s necessary to emphasize, that between the documental sources and scientific work, which introduced archives and/or with statistical data, quite often there could be seen mismatches (sometimes huge) in the values in almost all sectors of the economy. The reasons for these discrepancies are understandable and multifaceted. On one hand, statistics is still emerging as a modernization concept of the new state. There are specialists in this discipline or even educational plans for universities, but because the big importance of this data from an ideological viewpoint, they were accelerated. On the other hand, data for even the same sector often come from different sources at different levels. Despite of the presence of a central planning commission, the data from the factories, the branches, from the towns come through different channels, especially the general data, which is inevitable. Thirdly, the state practices a kind of adjustment of the data to the plans and v.v., so it could obtain the desired positive results in official collections and propaganda, because the stated goal is often social-political, not economic.

The documentary collections may be divided into several groups. “The classic” are from the period of the first two *five-plans*, but a bigger part of them is intended only for the party functionaries, mostly in the middle and the high levels.¹ Another, mostly soviet, was emitted later – during the 60s and 70s years of the XXth century.² These two groups often present decrees, resolutions, and decisions, which are commonly accepted by society. For example, statistical tables containing lethal cases, illnesses caused by hunger, multitude furious diversions of the party line among society itself remain hidden. The third group of documentary collections was published after the fall of the Soviet Union and some archives are still being declassified on mostly social themes today.³

-
- 1 The three bands of Собрание узаконений и распоряжений правительства for 1920, 1930 and 1933 г.; Справочник районного прокурора. Москва: Юридическое издательство НКЮ СССР, 1942.
  - 2 The bands between second and sixth of the Коммунистическая Партия Советского союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898-1986), издание девято; Индустриализация СССР. 1933-1937 гг. Документы и материалы. Москва: изд. Наука, 1971; Посевные площади СССР. т. 1. Статистический сборник. Москва: Государственное статистическое издательство, 1957.
  - 3 Дети ГУЛАГа. 1918-1956. Москва: МФД, 2002; Беспризорность на Урале в 1929-1941 гг. Сборник документов и материалов. Екатеринбург: ИИИА УрО РАН, Изд-во АМБ, 2009; сборниците История министерства финансов; Жиромская, В., Ю. Поляков (ред.) Всесоюзная перепись населения 1937 года: Общие итоги. Сборник документов и материалов. Москва: РОССПЭН, 2007; петте тома Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы.

Completely reachable are the first and the second (its project) plans and their “Consequences of the execution” [*Итоги выполнения*]. A comparison with the official details statistics shows that the values of a project-plan and an official accepted plan probably are almost identical.

A specific part of the documentary collections are the **tabled statistics** for the development of the economics and society. The basic “semi-official” in this time is “A socialist building” [*Социалистическое строительство СССР*] , which was published in the period 1933-1936. During 1938-1939 came out like a trimmed collection of just about 200 pages with considerable propaganda nuance. Less but more specific statistical tables appeared in a “Agriculture economy” [*Сельское хозяйство СССР*] and the postwar “People’s economy” [*Народное хозяйство СССР*].

The collections, disclosing indirect but quite significant data (mostly economical) play an exceptionally important role. Among them could be eminent “The foreign trade 1918-1940” [*Внешняя торговля СССР за 1918 - 1940 гг.*], volumes for earlier counting of the population (census) from 1926 [*Всесоюзная перепись населения 17 декабря 1926 г.: краткие сводки*], as an “International statistical year-book of the LN”, which almost entirely coincide with the data in the primary internal document flow and are officially submitted by the Soviet Union to the organization.

Inevitably, for the researched themes, it is necessary to bring in use the works of “the classics” of the Marxism-Leninism-Stalinism. Except the number of documents or speeches, these collections serve as a foundation for understanding the ideological factors forming the government politics.

The historiography of the problem is rich but divided in multitude sectors and specific themes. There is little published research (mostly summaries)⁴ in Bulgarian. Because of this the majority of the sources used are in Russian, but translated from English, German and French.

The historiography may be divided in multiple fields – domestic, for the theme (soviet-post-soviet-dissident) and west (contemporaries and later); summaries for the economic and respectively a social-subsector; dissident – pro-governmental; case studies, etc. These divisions are extremely conditional and of course historiographical works may fall simultaneously into different categories of these conditional categories.

The summary works from key Sovietologists are often unjustly ignored. The 14-volume research of Edward C. Karr “A history of the Soviet Russia” [Э Карр, *История Советской России*] looks at the initial period of the establishment of the

---

4 Белегов, Б. Революции, превратности и преходни периоди в историята на руската държава (1901 – 1991). Смолян: „ЗЕА-ПРИНТ“, 2018.

planned economics until 1929, the social transformations and international politics. The research is published at the end of the 1960s in Great Britain and because of this the basic sources of information are the official statistic tables and publications and the new documents, published during the period of the destalinization. Despite the big number of pages the research is dense and comprehensive, revealing the mechanisms of control by the state through the party, thus the structure of the party alone and its composition.

The second and the third volumes of the five-volume study “A history of the socialist economics” [*История социалистической экономики СССР*] provide a comprehensive overview of the development of the economy of the country, also in sectors, which are not included in this dissertation work. The research, which has big ideological element, is based on an enormous amount of data, which is sometimes contradictory. It may also be that way because it tries to cover, in some part, the economic failures, especially at times of starvation.

The books of the famous English economist from Russian origin Alexander Nove “An Economics history of the USSR 1917-1991” and “The economics of a feasible socialism revisited” show an important element in the understanding of the Soviet economics from “outside”, based on statistics and archival sources, which

unfortunately cannot be found in today's free access database. The authors' concept approach is similar to the one of R. Allen, but in comparison it investigates a much wider chronological period with fundamental published data, but not in alternatives economic theories. The last authors describe the considerable price paid by the society and the insoluble problems of the central power, but he has a positive opinion on the development of the economics.

The Bulgarian translated summary book of R. Service "Comrades. The world history of the communist" [*P. Сървис, Другарите. Световна история на комунизма*] and of N. Vert "A history of the USSR" [*Н. Верт, История на СССР*] give too scarce and fragmented data on the issue under consideration.

Specific forms of the summary histories represent the psychological aspect and the ruling party. We can first mention the work of Bulgarian dissident A. Ignatov "A psychology of a communism" [*А. Игнатов, Психология на комунизма*] written in Munich. In it the author makes quite accurate and full analysis of the psychology of the communist regime and the leading party and administrators at various hierarchical levels and its impact on the population.

The second type of generalized researches includes many official books dedicated to the history of CPSU (in a dissertation work are used only two). There the stress is put on the development

of the party but also there are presented rich economic data, in many cases not confronting with official statistics collections.

The beloved theme in the closely *specialized historiographical* researches about the interwar period is the Soviet agriculture economy and the transformations there. The basic part of the research on this theme are focused on the crisis from 1931-1933, often the latter is overlapped with collectivization (i.e., from 1929-1930).

The considerable capital work on the question is from Robert Davies and Steven Wheatcroft “The years of hunger. Soviet agriculture 1931-1933” [Дэвис Р., С. Уиткрофт. Годы голода: Сельское хозяйство СССР, 1931-1933] from 2004. It was a part of the larger economic study of Soviet agriculture economy during the time of the first five-year-period. The text in detail, with a lot of cited archives and profound sections, study the mechanisms, the plans and the political instruments used in the work of the agricultural machine and by the time of the grain crisis, the measures to overcome it and what happened to the affected sides. The research builds the theory of a complex causes of the crisis and the real attempt to overcome it from the center.

This theory opposes the more popular works like that of Robert Conquest in “The harvest of the sorrow” from 1986, who based the study on memories and dissidents. The underlying idea

highlights the thesis of a Holodomor, as artificially provoked and subordinated to the political goals of Moscow and personally of Stalin. The basic used bibliography of the research is into English. Impression that makes the seriously scientific workers on the agricultural questions in the Soviet Union, Conquest used only Urij Moshkov, author from Khrushchev period, working with archive documents, despite that in the years that the book was being written, they were already working in parallel author R. Davies and S. Wheatcroft, having greater access to the Soviet archives. There is also an attempt at a third “conciliatory” thesis. Such example is the short research of Andrea Gratziozi “The Grand peasant war in the USSR. Bolsheviks and peasants 1917-1933” [*А. Грациози, Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне 1917-1933*] from 1996, as and the work of Victor Kondrashin. Gratziozi tries to unite the two theses, especially in the context of the collapsed USSR.

He believes that what is happening only on the territory of Ukraine is genocide, but not artificially induced, as simultaneously being used by Moscow for political purposes, as “intimidation of a number of national and ethno-social groups, proving to be manifest or potentially dangerous”.⁵ A similar, softer thesis is also advocated

---

5 Грациози А. Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне 1917-1933. Москва: РОССПЭН, 2008. с. 87.

by A. Nove, although the author uses only a few statistical sources of information, most with revisionist from post-soviet viewpoint.⁶ The consideration of the national question in the USSR in the above-mentioned period gives similar indications, but they are not tied to the transition from "Ukrainisation" (the creation of a national identity of small nationalities) to the "Russification" of the union state, simply because this process does not require the use of such centralized methods, for it to work. This is well illustrated in the capital study of Terry Martin's "Empire of Affirmative Action. Nations and Nationalism in the USSR 1923-1939", which also emphasizes the positive, creative, and supportive development of the new nations policy until 1933, including in the educational system, especially for remote and non-Russian areas of the country.

Research on cities, urban planning and urban policy is much rarer. A major representative of the domestic historiography is Mark Meerovich, who mainly traces urban planning and Soviet housing policy, also emphasizing the genesis of internal party discussions and concepts. Alla Usanova does the same but paying attention to the perceived architectural approaches. Sheila Fitzpatrick, the eminent American social researcher, also looks at social life in cities in the 1920s and 1930s, as the main focus is modernization, housing policy and the relationship with power.

---

6 Nove, A. *An Economic History of the USSR 1917-1991*. London: Pinguin books, 1992. c. 180.

She wrote a similar study of the villages, where the focus is on the opposing social line "social-power".

Contemporary social studies of the village and the town are diverse, innovative and very thorough. For example, Israel Hellman's research "The Sex Life of the Modern youth" [*И. Гельман, Половая жизнь современной молодежи*] and the state "Alcoholism in the Modern Village" [*Алкоголизм в современной деревни*] show in depth the significant transformation "from below" of the new society that comes "naturally" and against which "from above" will fight. The collective field research, located in Leningrad with the title "The Little Things of Life" [*Мелочи жизни*], reveals the struggle of society to perceive the new modern goods and the considerable difficulties (far from only financial nature) associated with this.

A major problem with these studies is that they are not done in a strictly sociological framework. For example, very often the number of interviewees is insufficient, and they are not distributed by different groups and by gender. All this does not allow the construction of completely clear and accurate picture of Soviet society in this era.

It is necessary to clarify two more elements - first, similar daring research was conducted in the vast majority of the 1920s; secondly, it seems that the greater part of them were conducted and

issued in the southern parts of the union state, mostly in the central and eastern territories of Ukraine. From then on, they are replaced by much more intense propaganda one, which does not even aim to understand society but, on the contrary, to learn it.

Russian-language sources

Soviet researchers basically try to process the considerably richer incoming information through the prism of Marxism-Leninism-Stalinism.⁷ There are notable exceptions, however. Stanislav Strumilin was one of the key analysts and statisticians of the Soviet economy, financial system, and reproductive policy. He analyzed information in a very successful way, as the analysis, though mostly in volume of an article, is full-blooded, covers multiple factors, with very little "applied" ideology, but without alternatives available for the development of the problem in question. Strumilin is one of the few who, despite his Polish origin from Ukraine, survived the discredited structures of the State Planning Commission (deputy chairman), the Central Statistical Department (deputy head), and during the war received even a Stalin Prize. There are other studies in which professional details allow the ideology to be significantly "dumbed down." This is a successful ploy in extremely narrow specialized research (Viktor Potresov) [*B.*

7 *Победы социалистического сельского хозяйства*. Москва: Огиз. Сельхозгиз. 1939; Чернышев, И. *Сельское хозяйство СССР (к пятилетке 1927/28 - 1932/33 гг.)*. Москва-Ленинград: Государственное сельскохозяйственное издательство, 1931.

Потресов] and in revisionist authors of the post-Stalin period (Y. Moshkov) [*Ю. Мошков*].⁸

After the collapse of the USSR and in the last around ten years or so, Russian historiography has intensively applied the micro historical and social approach. Good examples are Natalia Leбина's studies "Soviet everyday life: norms and anomalies" [*Н. Лебина, Советская повседневность нормы и аномалии*] and Alexander Rozhkov's "In the Circle of Peers. The world of the young person in Soviet Russia in the 1920s" [*А. Рожков, В кругу сверстников: Жизненный мир молодого человека в Советской России 1920-х годов*]. The first reveals the lifestyle of mainly urban areas, the confrontation of the new everyday norms and the opposing anomalies (drunkenness, hooliganism, etc.), and draws a visible line of transformation of a former anomaly (for example snitching, lack of living space, for example) into a social norm. Rozhkov focuses his research on the young man and his world and worldview in 1920s. Following the well-trodden "nation-constructing" [nation-building] concept, he examines three (evolutionary) stages of a young person's life - school, university, army. Thus, the author easily shows the construction of the new,

---

8 Потресов, В. Экономика цветной металлопромышленности СССР. Москва-Ленинград: ГОНТИ НКТП СССР, 1938; Мошков, Ю. Зерновая проблема в годы сплошной коллективизации сельского хозяйства СССР (1929 - 1932 гг.). Москва: изд. Московского университета, 1966.

Soviet citizen, despite the significant contradictions and transformations within the within the place under consideration and in the following decade.

Quite popular is the research on the repression of society. In addition to the many documentary collections (“Children of the Gulag” [*Дети ГУЛага*], “Daddy's Letters. Letters of Gulag Fathers to their Children” [*Папины письма. Письма отцов из ГУЛАГа к детям*]), certain authors work on local level or with specific cases of state repression. Good examples of such studies are Alexei Rakov's “Desolate villages“ devoted to Stalin's collectivization and "the Ural in the 1930s" [*А. Раков, „Деревню опустошают“: сталинская коллективизация и „раскулачивание“ на Урале в 1930-х годах*] and that of the the Belarusian historian Natalia Dovgyalo's “Measures of Economic impact of confessions in the BSSR in 1921-1939” [*Н. Довгяло, Меры экономического воздействия на конфессии в БССР в 1921-1939 гг.*]. The first study multifacetedly examines the fate and the ruined lives of the families who were expelled. The article about the pressure on religions devotes considerable attention to the growing exorbitant taxation of church officials, which practically throws them on the street.

In contrast, Russian and Russian-language studies devoted to the industrialization are strangely few. There is a modest study by A.

Orelchikova “Industrialization in the USSR (20- 30s) of the XX century” [*А. Орельчикова, Индустриализация в СССР*], which is perceived more as a student book than as a serious study, as there is not a single table or in-depth analysis on the question of industrial development beyond the known reference points.

The generalized revisionist (in the sense of supporting the Soviet industrialization program without necessarily being of the Marxist positions) today studies *from the West* on the question of Soviet economics also find a place in the serious literature. Main representative of this is R. Allen with his work “From Farm to Factory. A New Interpretation of the Soviet Industrial Revolution” [*Р. Аллен, От фермы к фабрике. Новая интерпретация советской промышленной революции*], first published in English in 2003. He admits the economic concept of the possibility of a successful accelerated industrialization with proper financial backing. It is argued that the growth of the economy during the two five-years plan is distinctly higher and more efficient than the eventual remaining on a collective-market basis after the Civil War. The author also develops severe economic alternatives and models that support his thesis. The study is part of the ROSSPEN's series "History of Stalinism" [*История сталинизма*], which speaks to the importance of the study, regardless of the large-scale revisionist optics of refraction.

The new western social studies are significant. A major one is the two-volume work by Sh. Fitzpatrick "Everyday Stalinism. The Social History of Soviet Russia in The 1930s: the City" [*Ш. Фицпатрик, Повседневный сталинизм. Социальная история Советской России в 30-е годы: город*] and "Stalin's Peasants. Social history of Soviet Russia in the 1930s: the village" [*Сталинские крестьяне. Социальная история Советской России в 30-е годы: деревня*], written at the beginning of the new millennium. By cleverly using examples taken from memoirs, periodicals, and letters along with the decrees of the Soviet power, the author succeeds in creating comprehensive images of the village and town in the late 1920s and 1930s. It supports the theory that the Soviet population aspired (and successfully achieved their goal) to subjugate the system from within, as it seems the repressive spirals failed to prevent this movement.

A social study of the village is also presented by the Canadian historian L. Viola, who develops the thesis of a retaliatory "rural terror" that responds to the state one, related to collectivization and expropriation.

Dissident Soviet literature is rich in its content and diversity. In addition to the popular literature translated into Bulgarian like Aleksandr Solzhenitsyn "Archipelago Gulag" [*А. Солженицын, Архипелаг ГУЛАГ*], in Russian language (including abroad) many

major works, such as Tikhon Chugunov's *The Village of Golgotha* [*Т. Чугунов, Деревня на Голгофе*] and Sergei Prokopovich's *The People's Economy of the USSR*. The study of Chugunov mixes the micro historical approach, observing the village life in Bolotnoye, Novosibirsk District, with generalized observations and narratives during the oral history during the New Power period. The study of prof. Prokopovich, impressive for a dissident researcher, makes detailed cross-section of Soviet agriculture and industry, but unfortunately, he doesn't cite the documents and sources of the research anywhere.

In addition to the scientific research, the dissertation also includes numerous *periodicals*, letters and memoirs. During the examined period, there are number of the published newspapers and magazines. A variety of specialized (Krestyanskaya gazeta) [*Крестьянская газета*], and regional dailies (Stalinskiy put) [*Сталинский путь*] or weekly/monthly periodicals (Krokodil, Bezbozhnik, Antireligioznik) [*Крокодил, Безбожник, Антирелигиозник*], which, in addition to the discussion of local problems and cases, also serves as sources for decrees on local, but also on national level, which do not find place in documentary collections and in published online archives. There are two central official journals – “Pravda” [*Правда*] of the All-Union Communist

Party (b) and “Izvestiya” [*Известия*] of the Council of People's Commissars.

Letters from ordinary people to the press, institutions and the very top of the Party are varied and rich in content. The growing awareness of the rights given away, jurisprudence and level of influence over the institutions is impressive. Russian historians and archivists have published considerable number of volumes of letters and petitions.⁹

Memoirs can be qualified in various ways - from dissident, nomenclature, children, political figures, etc. A variety of memoirs is used in the text, including those of children¹⁰, of deputies in the soviets¹¹, of young people¹², of intellectuals¹³, of foreign mission

---

9 Письма во власть. 1928-1939: Заявления, жалобы, доносы, письма в государственные структуры и советским вождям. Москва: РОССПЭН, 2002.

10 Луговская, Н. Хочу жить. Дневник советской школьницы. Москва: РИПОЛ классик, 2010.

11 Шагинян, М. Дневник депутата Моссовета. Москва: Советский писатель, 1936.

12 Soviet Youth: Twelve Komsomol Histories, Nikolai K. Novak-Deker, ed. Munich: Institute for the Study of the USSR, 1959.

13 Шитц, И. „Дневник „Великого Перелома“ (март 1928 - август 1931). Paris: YMCA Press, 1991.

representatives¹⁴, dissidents¹⁵, etc. It is necessary to note that the narrative in the memoirs and diaries of Soviet citizens revolves not around personal life events, but entirely around events in the country. This clearly suggests the penetration of politics and the regime within the minds of the citizens. Without the system they would have virtually no shape. Therefore, some of them share in interviews, "it seems to me that I was living someone else's life".¹⁶

1.6. Contributions of the thesis

The aim of this dissertation is to objectively present the economic and social policy of the Soviet state during the first two five-years plans, as well as society's reflection on it. As a result of the research, study, and analysis of the extensive scientific and documentary base on the subject, the following contributions can be made:

-
- 14 Дуйе, Ж. Москва без вуали (Девять лет работы в стране советов). Рига: „Саламандра“, 1928 г; Witkin, Z. An American Engineer in Stalin's Russia. Berkeley: University of California, 1991.; Rukeyser, W. Working for the Soviets: An American Engineer in Russia. New York: Covici-Friede publishers, 1932.
  - 15 Троцкий, Л. Переданная революция: Что такое СССР и куда он идет? (e-book).
  - 16 Фицпатрик, Ш. Повседневный сталинизм. Социальная история Советской России в 30-е годы: город. (2-е изд.). Москва: РОССПЭН, 2008. с. 261.

- The study represents the first complex scientific study of Soviet economic and social policy in the period 1928 – 1937 in Bulgarian historiography.

- The research used unknown and unexplored sources in Bulgarian historiography.

- An attempt is made to trace the planning and development of the initial accumulation of industrial capacity; to what extent the planned and achieved quotas met the needs of the economy and society.

- The development of agriculture by year, which, despite the shocks caused by the state and the bad harvests, managed to achieve the new pre-set target of government - to feed the town and export abroad.

- The urban area is studied in detail and the thesis of the "invisible unrealized modernization" that should make the urbanized rural proletariat a true Homo Sovieticus was raised.

- The rural area is analyzed and the thesis of the collaboration and "material" bribery of the new rural classes, replacing the slogans of freedom winning the peasants in the past.

- In this way the thesis of the interwar Soviet Union as a proto-social state is raised and argued.

- A comprehensive, reliable and impartial picture of the economic and social policy of the Soviet state during the first two five-years plans was introduced.

II. Structure and main content of the dissertation

The dissertation consists of an introduction, four chapters, a conclusion, summary of the obtained results, list of abbreviations, glossary, list of tables, diagrams and charts, geographical index, and bibliography.

The *introduction* specifies the object and subject of the study; defines the aims, objectives, structure, and methodological basis of the dissertation; the status and differentiation of the historiography and the degree of research on the subject; and the main source base used for the development of the dissertation.

Chapter One is entitled "Industrialization in the USSR 1928-1937.". It is divided into three paragraphs. The first is brief and focuses on what is necessary for industrialization, the discussions on its implementation and the communist government's view on methods of its implementation.

The other two paragraphs deal respectively with the first and second five-year periods, with two sub-paragraphs in each, presenting respectively the plan and its realization. The examined

key industrial sub-sectors are those accounted for almost all of GDP and growth in industry - machinery, metallurgy, energetic, mining, and light industry. Each subsector of both five-years plans is constructed in possibly identical way - building new or modernization of old plants, planning/norms attainment, technical progress and problems, capital investments.

In contrast to the perception of historiography and propaganda interpretation, but fully economically justifiable, the modernized plants absorb more of the subsidies and are more in terms of sheer numbers in the comparison to the new ones (except for the light industry).

In terms of planned norms for the first five-years plans, there are two values - a reference and an optimum. This would theoretically allow the different intensity of efforts to the "realization" of the plan. Since the pre-set quotas are not realized, the second five-year plan lowers the growth rate, but soon it becomes clear that the five-year plans have purely idealistic values that cannot be achieved.

Technical problems are inevitable, especially in an industry that is only just, albeit ambitiously, embarking on the road to modernization. The lack of measuring instruments, correct calculations and measurements, poor coordination between units, etc.

should be correctable negatives, but by the end of the second five-year plan they had not been cleared up.

Other problems relate to the capabilities and knowledge of the freshly created proletariat. The proletariat grew twice over the years of the five-years plans, but with the delayed development of educational system and its late technical specialization, the majority of the new workers failed to contribute, and very often succeeded in breaking production itself or damaging machinery. This is easily explained through the origin of these workers - they come from the countryside, hired by the factories or self-employed – and their practical impunity due to the lack of "qualified" labor. Therefore, the turnover in the factories and in the extractive sector often exceeds 100% on an annual basis.

The circular dependence along Marxist lines between the means of production and those of consumption. Thus, the crisis in agriculture (for food and technical raw materials) since the middle of the first quinquennium leads to a slowdown in growth and production of light industry; the problems of fuel supplies for the industry itself and spare parts for machinery led to the stoppage of production in the engineering plants.

The state's capital investment is increasing year by year, without Soviet statistics considering the rate of inflation. In principle, they exceed the planned values, but as the latest available version of

the plan for the second quinquennium in terms of state inputs is not available, this thesis cannot be fully developed.

Chapter two of the thesis is entitled "The Soviet agriculture in the period of the first two Five-Year Plans". It, as the first chapter, is again divided into three main paragraphs. The first presents the structures of the new village - kolkhozes, sovkhoses, communes, etc. It traces their growing importance and percentage in the new realities in the countryside.

The other two paragraphs again as in the industrial section, specify the first and second quintiles respectively. In this case the division into sub-paragraphs is made by agricultural year. Each year is divided into a planning sector for all crops, a course of agricultural activities, including harvesting and calculation of grain harvest, numerical expression of sown areas and yields by technical crop. Additional data are attached for livestock farming, modernisation of agriculture, the specific measures taken by the State during crises years.

The main opposing line - as opposed to the entirely positive one of building industry in the city - is in the affecting rural interests - individually and collectively. Thus, Soviet power, for the sake of its development and survival in hostile environment, must not only turn its back on the slogans with which it wins the Civil War, but also to destroy the nascent left, voluntarily cooperative movement among

the peasants in order to replace it also with a left-wing but imposed from above. This automatically led to a direct confrontation with the peasants in the name of the economical-political power future in this territory, especially during the collectivization and the parallel campaign of expropriation. Conflicts with the rural population also took place on social issues, which are discussed in the fourth chapter.

In the rural economy, the state sought to resolve the so-called “grain issue” or ensuring high levels of tribute to the state production to ensure the normal redistribution of grain to the different sectors and avoid food crises. This could be achieved (in the Bolshevik concept) through purely state or collective forms of land cultivation and ownership. It is interesting to note that this peculiar uncertainty is not linked to specific calculations of the growth of the non-producing grain-producing proletarian and civic stratum in society, rather it is inherited from the past and was revived precisely during the Civil war.

Because of the problem of reliability of the data for each agricultural year, an objective answer to the achievement of the Soviet goal cannot be given. However, it seems that the ten years of intensive transformations only managed to restore the pre-war levels in terms of grain yields, but since the already central or kolkhoz grain is distributed from the peasants, the state absorbs most of what is produced. It should be pointed out that this also happened under

reduced state boundaries but compensated for through certain levels of mechanisation and chemicalisation of agriculture.

A second key primary objective is technical crops. Due to the crisis at the end of the first five-year plan, however, the Soviet leadership again turned its focus to grain areas. The production of industrial crops followed erratic fluctuations, especially depending on specific climate conditions. Nevertheless, the second five-year plan, like the what is happening in the cereals sector, can be characterised by a much greater sobriety - aimed not at the aimless expansion of arable areas, but towards better processing, chemicalization, irrigation, tractorization, and restored crop rotation.

The third chapter of the thesis is entitled "The Socialist Urban Way of Life". Dedicated to urban society, it is divided into four paragraphs. The first paragraph is devoted to classes in a "classless" society. These are examined through the new perspective of power hierarchy and, logically, the top local rulers are positioned, while at the bottom, in contrast to all history up to then, do not stand peasants or slaves, but declassed former rulers and/or economically wealthy citizens. This fits leftist conception in ideology, although the lack of visible progress - especially when combined with material deprivation - erodes the new de facto hierarchy back to financial division and the innovation "from below" of the "network society."

The following paragraph refers specifically to the image of the Soviet city - social in the form of ways of circumventing the material deficit, and the urban in the form of urban planning and solving the housing crisis. The two problems are addressed in two different channels - the deficit through society, and urbanization (with all the conditionalities) - through the state.

Society, logically, as well as the state itself, is looking for a way to achieve its own interests. Citizens are convinced that the availability of foodstuffs, and new material values – radios, gramophones, cars, electricity even, sewage and water supply in the dwelling - are achievable only through proving of power or through connections. They distrust attempts to pass regulation and "fair" distribution through the state that goes along the line of the new hierarchy. This does not change even through the introduction of the coupon system. Housing as an urban problem was originally the prerogative of cooperative owners and associations, but as urbanisation deepens, the state is taking a course to the stateisation of these and hence of the building stock itself.

The same paragraph discusses school and family institutions, as well as the 'superstructure' in the form of culture. All three elements follow their own logic of modernisation - a key slogan of the changes. Schools must become comprehensive, compulsory and mainstream. However, this is not happening in the areas outside the

densely populated European network of cities, infrastructure and economic potential. Paper results in elimination of illiteracy raise doubts when examined, because of the many examples of dysfunction and decay of the newly established school system. The family institution, in turn, is also experiencing significant changes. Starting from the extreme leftist concept of degradation, putting "community" before "family" (by the way, the standard modernization concept) and practically failing to achieve the desired results. After the mid-1930s there was a sharp re-bourgeois of the role of the family and its protection by complicating divorce. An element of this was the Abortion Act and subsequently the care (mostly financial) for mothers - including almost always under in the form of giving custody in divorce. Culture in the form of music, films and clothing attempts to break the link with rural traditions seeping through the channels of urbanizing peasants, and through the collective markets, whereby citizens must be immersed in an entirely industrial, i.e. urban, environment. This is clearly perceptible and in a comparative examination of the countryside and the city on a national principal.

The last paragraph focuses on the financial situation of the city - taxation, wages and purchasing power of citizens. It is well understood that without a reference point of a base year or at least a static consumer basket, the numbers always go up without being able

to reveal a picture of the actual comparison of the considered accents. It is interesting to note that the intra-urban population, logically, has its division by economic characteristics, but the ideologically placed proletarians at the top receive a significant lower pay than all other public servants - including in the certain cases than teachers. The purchasing power of the average and upper classes seems to be satisfactory even at the poorly regulated collective market in the cities, which suggests the problem only in the possibilities of acquiring the goods, and not in their availability. This, together with the ideological programmatic policy suggests why the city does not starve even during food crises, despite the shocking pictures.

The *fourth* and final chapter of the dissertation is entitled "The Socialist Rural Way of Life." It is based on the identical construct set by the third chapter. Thus, the first paragraph examines population dynamics and the construction of a new one, duplicated hierarchical ladder of party and state administrative mechanisms. It is interesting to note that the party is not the (only) mainstay of power, which argues why the cooperation with the poor and, paradoxically in terms of the ideology, with the lumpen-proletariat is impossible. At the same time, the state, by expanding the collective and state sectors in

the villages, also creates peculiar jobs that bribe the more "progressive" ones.

The second paragraph reveals the new image of the Soviet village - the social modernizations, the material innovations, but also the residual "old structures".

The third paragraph is devoted to the social and its functioning under the new regime. The school makes its way, whereby, initially perceived as instrument for foreign interests of the village authorities, after the end of the first five-year plan it was seen as one of the opportunities for children to leave the village in search of a better life. It is the family that continues the momentum of decay from the wars. Many children remain on streets, unwanted or sent directly to urban boarding schools/childcare institution. Like the city, the process is reversible, but here the authorities open multiple channels for taking "voluntary enlistment" of children - school, Komsomol, specialization courses, university quotas, anti-religious campaigns, etc.

The lasts deal a serious blow to traditional life in the village. Declassified religious officials, converted into silos or club temples, and the replacement of religious holidays with secular communist ones changed the image of the Soviet village. Unfortunately for the authorities the faith remained not just rebellious and hidden, but at

the census at the end of the second five-year plan the village turned out to be still largely religious.

A separate sub-paragraph examines the villagers' attitudes towards authority and its arrangements. Contrary to popular historiographical conceptions a certain, far from insignificant in percentage terms, part of the population not only expressed positive attitude towards the authorities, but also actively cooperated with them. If the intensity of the letters and requests and wider understanding of the "collaboration with the power", the percentage of the population with positive connotation towards the communists is increasing. The opposing thread among the peasants is much more researched and argued. It manifests itself in various forms - non-payment of taxes, illegal celebration of religious holidays, refusal to work and active resistance in the forms of rebellion, hooliganism, crime, subversion of the plans and assemblies. The state forced itself - especially during the second five-year plan - to actively "pardon" the peasants, and at the end even forbade the collective farm leaders to dismiss non-working peasants, which was perceived as a criminal offensive.

The last part of the fourth chapter deals with rural finance. These are much lower than those in the cities. The likely underlying concept of the government is the coming liberalization of farm trade, the choice of crops to be sown by the farm and the expansion of the

personal plot. Practically, the more likely possibility of the lack of sufficient, commensurate with the city monetary means, leads to a kind of enslavement in terms of peasants to the villages and collective farms, which, although is initially met negatively by the peasants, it is reassuring in the power-society relationship. This reaches its culmination in the government's move to put down the local leaders, who (according to the reasoning of the authorities) are disliked by the villagers.

The *conclusion* of the dissertation contains important generalizations and significant conclusions about the domestic socio-economic policy of the Soviet state and the population's reactions to it; for the impact of the economy on society (along Marxist lines), but also on society on the economy; on the success of modernization and the educational system - perceived as present even by dissident literature; for the success of the planned economy precisely as planned, not chaotic or with market elements.

The conclusion is followed by a brief *summary of the results*, where the most important conclusions of the overall study justify the practical relevance of the dissertation.

Finally, a list of abbreviations is appended in the dissertation, along with a glossary, list of tables, diagrams and charts,

geographical index and bibliography to facilitate the handling of the text.

III. Publication of the subject of the dissertation

- **Тодоров, Г.** Количество и Грамотности пролетариата в первой пятилетке в СССР. Владикавказ: Известия СОИГСИ. Школа молодых ученых. 27/2021. с.23-32.

- **Тодоров, Г.** Налагането на руския език като Лингва франка в Азербайджан в междувоенния период. Балканистичен форум бр. 2/2020 с. 166–180.

- **Тодоров, Г.** Националният въпрос в междувоенния СССР. РИМ – Благоевград. Онлайн достъпна <https://museumbld.com/virtualnaekspoziciya/>

- **Тодоров, Г.** Кризата в съветското селско стопанство през 1931 – 1933 г. Велико Търново: Известия на центъра за стопанско-исторически изследвания т.4 Кризи и стопанско развитие през вековете, 2019 г. с. 217- 228.

- **Todorov, G.** Iconographical and stylish characteristics of Coat of arms of the Soviet Republics: comparative analysis. Roma: Studi sull'Oriente Cristiano 22/2 2018, Roma sull'Oriente Cristiano 22/2 2018. p. 293-332.

IV. Attendance in conferences

1. Attendance in conference "Международной школы конференции молодых ученых "Современные проблемы гуманитарной науки", Владикавказ 25-26 VI 2021 г. with topic *Количество и Грамотности пролетариата в первой пятилетке в СССР.*

2. Attendance in conferences in Regional Historical museum – Blagoevgrad 9-10 IX 2019 with topic *Националният въпрос през 20-те и 30-те години на XX век в СССР*

3. Attendance in conferences in Veliko-Turnovo' univercity "Криси и стопанско развитие през вековете" 19-20 IX 2019 с тема *Кризата в съветското селско стопанство през 1931 – 1933 г*